

BEDNY KOMUNISMU: SAMETOVÁ REVOLUCE

INFORMAČNÍ TEXTY

Předměty: stanovy KSČ, členská legitimace KSČ

Charakterizovat **Komunistickou stranu Československa (KSČ)** za normalizace je jednoduché i obtížné zároveň. Jednoduché v tom smyslu, že „strana“ (ve skutečnosti však její představitelé) byla ztělesněním diktatury, viníkem bezpráví, nesvobody a dalších špatností v zemi; až do pozdních osmdesátých let kontrolovala všechny oficiálně působící organizace a státní instituce. Obtížné je to například z toho důvodu, že měla více než milion a půl řadových členů a každý z nich nesl konkrétní odpovědnost za to, jak se choval k lidem v nejbližším okolí, jak horlivě plnil či neplnil partajní direktivy. Co se o KSČ ve dvou dekádách po sovětské okupaci dá říct s jistotou? Za prvé měla zákonem garantovanou neomezenou moc (podléhala jen sovětskému vedení a zároveň se o ně opírala). V Ústavě Československé socialistické republiky z 11. července 1960 (hlava první, článek 4.) stojí: „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“ Tento článek, který legitimoval faktickou situaci v zemi přinejmenším od února 1948 a který pak platil až do pádu režimu, je vlastně vyjádřením diktatury – vedoucí úlohu KSČ nebylo možno změnit volbami. Za druhé to byla organizace kolaborantská, obhajující zájmy sovětského impéria a zrazující vlastní národ; skutečnost, že se komunisté podřizovali Moskvě vždycky a že se většina lidí v Československu postupně smířila s faktem, že žijí v okupované zemi, na tom nic podstatného nemění.

Předmět: výtisk znění Charty 77, VONS

Charta 77 byla nejznámější opoziční iniciativa v komunistickém Československu. Zrodila se roku 1976, kdy se lidé různých profesí a politických názorů spojili ve vyšším zájmu – k obraně lidských práv. Základní Prohlášení Charty, publikované k 1.1. 1977, konstatovalo, že Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, k nimž se ČSSR připojila, nejsou v zemi dodržovány. Signatáři Prohlášení (v „první vlně“ jich bylo 242) požadovali nápravu a konstruktivní dialog se státní mocí. KSČ však zareagovala mohutnou protikampaní a následnou perzekucí chartistů. Iniciativa vydržela až do pádu režimu (resp. do roku 1992), měla vždy tři mluvčí (prvními byli politik Jiří Hájek, spisovatel Václav Havel a filozof Jan Patočka), vydala řadu dokumentů a prohlášení k nejrůznějším tématům. Úzce s ní byl též provázán Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), který se zabýval konkrétními případy policejní a soudní zvrůle, shromažďoval případy bezpráví v ČSSR a informoval o nich demokratický svět.

Komunistický režim reagoval na zahraniční zprávy o Chartě 77 velmi hystericky. O zahájení rozsáhlé kampaně proti signatářům Charty 77 rozhodli podle dochovaných archivních dokumentů přímo členové předsednictva ÚV KSČ již na zasedání 7. ledna 1977. O „nepřátelském pamfletu Charta 77“ informoval ústně přímo generální tajemník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák. Zahájena byla rozsáhlá propagandistická a dehonestující kampaň v oficiálních médiích. Její součástí byla i rozsáhlá podpisová kampaň (jednalo se o prohlášení uměleckých svazů „Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru“, kterému se hovorově říkalo Anticharta), v jejímž rámci umělci a další známé osobnosti vyjadřovali loajalitu s komunistickým režimem. Jejím vyvrcholením byla dvě shromáždění umělců (první se uskutečnilo 28. ledna 1977 v Národním divadle, druhé 4. února 1977 v Divadle hudby).

- Doporučená AV lekce: „*Ženy Charty 77: Zina Freundová*“

Několik vět byla petice, která vznikla na jaře 1989 v prostředí Charty 77. Požadovala propuštění politických vězňů, svobodu pro média a nezávislé iniciativy a veřejnou diskusi o otázkách týkajících se historie, politiky a vůbec veřejného zájmu. Od léta do podzimu podepsalo Několik vět cca čtyřicet tisíc lidí včetně zpěváků, herců a dalších občanů, kteří byli do té doby vůči KSČ loajální. Podpisy, které pod Několik vět přibývaly, mj. ukazovaly, že režim slábne a lidé se přestávají bát.

Předměty: články z Rudého práva

Rudé právo bylo již od roku 1920 ústředním tiskovým orgánem KSČ, oficiální deník, který hrál po únoru 1948 velmi důležitou roli v ideologické propagandě režimu. Během normalizace bylo Rudé právo deníkem s nejvyšším nákladem – až dva miliony výtisků denně. I když se mohl pyšnit velkým počtem odběratelů, jeho čtenost byla mezi populací mnohem nižší a v mnohém neodrážela realitu. Vedle něj vycházely další deníky, jako např. Lidová demokracie či Mladá fronta, jejich obsah byl však v této době do značné míry podobný a podrobený přísnému stranickému dohledu.

- Doporučená AV lekce: „*Propaganda v tisku*“

Předmět: autíčko VB, brigadýrka SNB, pouta

Sbor národní bezpečnosti byl v normalizačním Československu páteří všech snah o nastolení pořádku. Při demonstracích kolem vítězství ČSSR nad SSSR v hokeji v březnu 1969 státní moc ještě nezasahovala, pouze apelovala na obecný zájem neprovokovat okupanty. Demonstrace při prvním srpnovém výročí okupace ale již nové husákovské vedení státu označilo přímo za kontrarevoluci a nechalo je tvrdě potlačit. Rozsah a intenzita nepokojů vedení KSČ překvapily a vedly v roce 1971 ke zřízení trvalých speciálních zásahových sil na rozhánění případných „antisocialistických akcí“. Proto byl 1. září 1970 zřízen Pohotovostní pluk (PP) VB ČSR. Pluk měl zajišťovat stálou pohotovost ke zvládnutí mimořádných událostí, demonstrací a rozsáhlých narušení veřejného pořádku a také posilovat běžné síly SNB ve velkých městech při větších shromážděních. Až do pozdních osmdesátých let se pluk dostával do akcí na ulicích jen sporadicky, a když, tak pouze jako zajištění. Od roku 1974 byla v jeho rámci zřízena střední odborná škola s maturitou pro nově získávané příslušníky SNB. Mladí muži byli lákáni i tím, že 19–23 měsíců strávených odbornou bojovou přípravou, výcvikem a školením u pluku se započítávalo jako vykonaná základní vojenská služba a absolventi pak museli narukovat již jen na 2–5 měsíců. Byla to jedna z mála možností, jak legálně uniknout běžnému dlouhému pobytu v kasárnách.

- Doporučená AV lekce: „*Tenkrát*“

Předměty: OF odznáček, podněty pro práci členských fór OF, plakáty OF

Tvrdý zásah 17. listopadu 1989 v Praze proti studentům vyvolal vlnu nesouhlasu. Na vysokých školách a v divadlech se začaly organizovat stávkové výbory, požadující vyšetření zásahu. Některé opoziční skupiny se 19. listopadu dohodly na založení společné politické platformy nazvané Občanské fórum. Na Slovensku vzniklo obdobné hnutí nazvané Verejnost proti násiliu. Jejich cílem bylo vést dialog s představiteli komunistického režimu o demokratizaci společnosti.

Předměty: ostnatý drát, fotografie stříhání drátů, fotografie hranice

Železná opona je termín používaný pro neprostupnou hranici v Evropě mezi západním a východním blokem v době studené války. Československá železná opona za sebou zanechala za dobu své 41leté existence téměř pět stovek obětí z řad civilistů, kteří se přes ni snažili uprchnout z totalitní země za svobodou. Komunistická strana vymýšlela nová opatření, jak jejich útky zastavit. S „originálním“ nápadem přišel vyšetřovatel a velitel věznice v Uherském Hradišti Ludvík Hlavačka, známý tím, že tamní vězně mučil elektrickými šoky. Na jeho návrh začalo šestnáct tisíc pohraničnicků amatérsky obhánět hranice

elektrickými dráty a vysokonapětovými transformátory, které se tak staly „oponou smrti“. Uprchlíci, ale i někteří pohraničníci na ní našli smrt v důsledku zásahu elektrickým proudem. Česko-bavorská hranice byla navíc posílena zaminováním polí, kde umíraly další desítky lidí. „Opona smrti“ byla odstraněna až v roce 1965 po protestech ze zahraničí. Hranice však zůstaly nadále přísně střežené.

- Doporučené AV lekce: „*Pavel Tigrid - Evropan*“, „*1989: Z dopisů psaných přes železnou oponu*“

Předmět: letáček z Palachova týdne – Milí spoluobčané...

Palachovým týdnem se označuje sedm lednových dnů (15.–21. ledna) roku 1989, během kterých se uskutečnila vlna občanských demonstrací, tvrdě potlačených vládnoucím režimem. Na původně vzpomínkovou akci k uctění památky Jana Palacha, od jehož sebeupálení uběhlo dvacet let, zvaly po Praze opozičními skupinami rozšiřované letáčky. Během demonstrací byly stovky lidí brutálně zmláceny a řada z nich byla zatčena. Jednalo se o největší protestní akci od konce 60. let.

Předmět: letáček Vezmi s sebou květinu

Vezmi s sebou květinu byla výzva na rozdáváním letáčků k účasti na pokojné manifestaci 17. listopadu 1989. Na Albertově se díky ní sešly tisíce lidí, aby uctily památku studenta Jana Opletala. Po návštěvě Vyšehradu se dav neočekávaně vydal do centra Prahy, kde byl na Národní třídě rozehán obušky bezpečnostních složek. Při zásahu byly zraněny stovky lidí, spekulovalo se i o smrti studenta Martina Šmída. Informace o úmrtí mladíka se nepotvrdila. Násilné potlačení demonstrace odstartovalo sametovou revoluci.

- Doporučená AV lekce: „*Tenkrát*“, „*1989: Z deníku Ivany A.*“

Předměty: plakáty s Václavem Havlem, plakát – OF uznáno vládou za rovnoprávného partnera, plakát – studenti stávkují dál, plakát – ty jsi ještě v SSM?, leták – komunisté, komu dáte svůj hlas

Revoluční plakáty, transparenty a letáky byly důležitou platformou pro výměnu informací mezi obyvateli Československa. Především zpočátku sametové revoluce disponoval komunistický režim informačním monopolem v oficiálních sdělovacích prostředcích, jako byl tisk, televize nebo rozhlas. Výměna důležitých alternativních informací tak probíhala díky narychlo tvořeným letákům a plakátům, které během listopadu a prosince 1989 visely téměř ve všech ulicích a na všech významných místech československých měst. Plakáty a letáky byly zpočátku především ručně psané a kreslené, časem ale i pololegálně tištěné.

- Doporučené AV lekce: „*Hvězdičky: Václav Havel*“, „*Občan Havel*“, „*Václav Havel, Praha – Hrad*“, „*1989: Z deníku Ivany A.*“

Předmět: klíče s trikolórou

Klíče se staly jedním ze symbolů demonstrací během dnů, které následovaly po 17. listopadu 1989. Demonstranti cinkáním klíčů nebo čímkoliv, co bylo zrovna po ruce (řada z nich si na demonstrace začala nosit budík) a co našli po kapsách, pomyslně „zvonili“ poslední zvonění komunistickému režimu a jeho tehdejšími představitelům.

- Doporučené AV lekce: „*1989: Z deníku Ivany A.*“

Předmět: trabant

Trabant – Uvolňování poměrů v Polsku a Maďarsku motivovalo řadu občanů NDR k odchodu do západního Německa. Během léta 1989 se proto začali uchýlovat na ambasády SRN v Budapešti a Varšavě, později také v Praze. V improvizovaných podmínkách se jich za zdmi pražské ambasády během září nashromáždilo přes čtyři tisíce, přičemž své automobily, kterými

do ČSSR přijeli, nechávali stát v pražských ulicích. Zaplnily se tak trabanty. Po zdlouhavých jednáních jim bylo 30. září umožněno vycestovat speciálními vlaky do SRN. Díky tomu ale začali přicházet další, a to až do pádu Berlínské zdi 9. listopadu 1989.

Předmět: fotografie *The Plastic People of the Universe*

Skupinu The Plastic People of the Universe (PPU) založili v roce 1968 dva přátelé z Břevnova, Milan „Mejla“ Hlavsa a Jiří „Přemek“ Števíč. Znali se ze základní školy a před založením PPU spolu hráli ve skupině Vagabunds. Postupně ve skupině hrálo okolo čtyřiceti hudebníků, většinou jen krátkou dobu. Po potlačení pražského jara měla oficiální kulturní oblast výrazně legitimizující úlohu, obdobně jako v 50. letech. Jejím smyslem byla stabilizace politického režimu, propagování jeho zájmů. Souhlas s veřejným vystupováním hudebních skupin udělovaly vybrané komise krajských kulturních agentur, jež v rámci tzv. rekvalifikačních přehrávek hodnotily vedle hudebních znalostí také postoje k politickému režimu. Okolo PPU se v té době zformovalo společenství různě orientovaných osob, pro něž se pod vlivem teoretika umění a spisovatele Ivana „Magora“ Jirouse (1944–2011) začalo používat označení underground. Ve Zprávě o třetím českém hudebním obrození (1975) Ivan Jirous definoval underground jako duchovní postoj intelektuálů a umělců kriticky se vymezujících vůči světu. Podle něho bylo cílem tohoto hnutí vytvořit „druhou kulturu“, nezávislou na oficiálních kulturních strukturách a hodnotách establishmentu. V červenci 1973 byl Ivan Jirous, manažer PPU, zatčen. O několik měsíců později kapela odehrála poslední skutečně veřejné vystoupení. Další koncerty probíhaly v utajení za účasti pozvaných lidí, kteří byli ochotni riskovat problémy s policií. Problémy nejenom s bezpečnostními složkami, ale také ve škole nebo v zaměstnání riskovali přitom i ti, kteří si podobně jako členové PPU, nechali narůst dlouhé vlasy nebo se jinak odlišovali od majoritní společnosti.

- Doporučená AV lekce: „*The Plastic People of the Universe*“

Garant textu:

Jan Synek, historik

Zdroje:

Metodická příručka *Nástroje normalizační moci*

Publikace *Bylo nebylo*

Publikace *Mýty o socialistických časech*

Informační texty k AV lekci 1989: Z deníku Ivany A.

Informační texty k AV lekci 1989: Z dopisů psaných přes železnou oponu

Informační texty k AV lekci Propaganda v tisku

Informační texty k AV lekci Propaganda ve veřejném prostoru

Informační texty k AV lekci The Plastic People of the Universe